

YAKIN ÇEVRE DOKTRİNİ VE ORTA ASYA CUMHURİYETLERİNDEKİ RUS AZINLIKLAR*

Tarık DEMİR*

ÖZ

SSCB'nin dağılması ile birlikte önemli oranda Rus azınlık Orta Asya cumhuriyetlerinin sınırları içerisinde kalmıştır. Rus azınlıklar olgusu Rusya ile Orta Asya cumhuriyetleri arasında vuku bulan siyasi, sosyo-ekonomik ve kültürel gelişmeleri hem etkilemiş hem de bu ilişkilerden etkilenmiştir. Rusya'nın yurtdışındaki Rusların Yakın Çevre Doktrini bağlamında korunacağına yönündeki açıklamaları bünyesinde ciddi oranda etnik Rus'un yaşadığı cumhuriyetlerde tedirginlik yaratmıştır. Orta Asya'daki Rus azınlıklar kimliklerini tanımlamak için iki anlamlı ata toprağı-anavatan kavramını kullanmaktadır. Yani Rusya, Rus azınlıklar için göç etmeseler de sahip olmasalar da kendi atalarının topraklarını oluşturmaktadır. Buna karşın doğup büyüdüleri Orta Asya cumhuriyetleri kendi anavatanlarını oluşturmaktadır. Makalede her ülkenin özgül şartları içerisinde Rus azınlıklara ilişkin gelişmeler bütün yönleriyle irdelenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yakın Çevre Doktrini, Rus azınlıklar, Rusya, Orta Asya cumhuriyetleri, anavatan, ata toprağı.

NEAR ABROAD DOCTRINE AND THE RUSSIAN MINORITIES IN THE CENTRAL ASIA

ABSTRACT

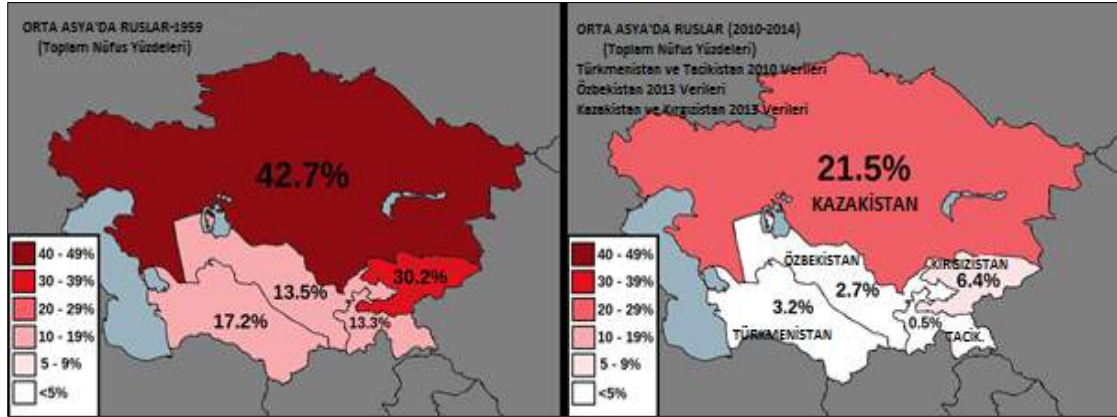
After USSR's collapse a lot of Russian minorities stayed within the boundaries of Central Asian republics. The Russian minorities not only affected the political, socio-economical and cultural relations between Russia and the Central Asian republics but also they were affected by these relations. Russia declared that the Russians will be protected in the context of Near Abroad Doctrine. This declaration caused to disquiet the states where the ethnic Russians live. The Russian minorities lived in the Central Asia use two concepts like "lands of ancestors and motherland" to define their identity. That is, Russia represents their own lands of ancestors for the ethnic Russians which live abroad even though they do not live in Russia. However, the Central Asian republics represent their own motherland for the ethnic Russian. So in this article all the developments about the Russian minorities were tried to analyse within all the dimensions.

Key Words: Near Abroad Doctrine, Russian minorities, Russia, the Republics of the Central Asia, land of ancestor, motherland.

* Tarık Demir, Yrd. Doç. Dr., Nişantaşı Üniversitesi İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, tarik.demir@nisantasi.edu.tr

1. GİRİŞ

SSCB'nin yıkılması ve yeni cumhuriyetlerin ortaya çıkmasıyla beraber beklenmedik bir durum hasıl olmuştur. Bu durum tarihinde ilk kez Rusya'nın 25 milyonluk bir diaspora nüfusa sahip olmasıdır. 1990 ila 2003 seneleri arasında 8 milyon Rus eski Sovyet cumhuriyetlerinin bulunduğu ülkelerden Rusya'ya göç etmiştir. Bu oranının yarısına tekabül eden 4 milyon kişi Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Türkmenistan ve Özbekistan'dan oluşan Orta Asya cumhuriyetlerinden göç etmiştir. Ayrıca diaspora nüfusunun üçte birini oluşturan 8 milyon kişide bu ülkelerde kalmıştır. 1989 senesinde Orta Asya bölgesinde yaklaşık Rusça konuşan nüfusun 9.5 milyonu etnik Ruslardan oluşmaktadır. Bu nüfusunda üçte ikisi Orta Asya'da doğmuştur. Türkmenistan, Tacikistan ve Özbekistan'da etnik Ruslar toplam nüfusun %10'undan az iken Kırgızistan ve Kazakistan'da sırasıyla %21.5 ve %37.8 oranında bir etnik Rus nüfusu bulunduğu ifade edilmektedir (Anderson, 1997, s. 146). Daha yakın tarihli bir başka kaynağa göre bu beş cumhuriyette kalan Ruslar bu ülkelerin toplam nüfusunun yüzde yirmisini oluşturmuştur (Peyrouse, 2008). Son yıllardaki (Bkz: Harita-1) Rus azınlıkların bölge ülkelerdeki durumuna bakıldığında Rus azınlıkların oranlarının azalan bir seyir izlediği görülmektedir (<http://kaganat.kg/orta-asyadaki-rus-nufusunda-buyuk-azalma/>/ErişimTarihi:18.12.2016).

Harita-1: 2010-2014 Arası Orta Asya'daki Rus Azınlıklarının Oranlarını Gösterir Harita.

Bu Rus nüfusun dağılımı eşit olmadığından hepsinin kendine özgü sorunları olmuştur. Türkmenistan, Özbekistan ve Tacikistan'da toplam nüfuslarının toplamının yüzde 80'ine tekabül eden yerli nüfusuyla (titular population) Rus nüfusa göre daha baskın iken; Kazakistan ve Kırgızistan'da daha çok Rus nüfus (non-titular population) yerli nüfusa göre görece daha fazla bir görünüm sergilemiştir. Dönem itibariyle Kırgızların nüfusu toplam nüfusun yüzde 65'ine karşılık iken; Kazakistan'da ise Kazakların mutlak çoğunluk eşiğini 1999 sayımına kadar (yüzde 53) elde edememişlerdir*. Nüfus oranlarındaki farklılıklara rağmen bütün ülkeler aynı sorunlara yüz yüze gelmişlerdir. Şöyle ki 1959 ila 2007 tarihleri arasında Rusların Orta Asya cumhuriyetlerindeki değişimlerine bakıldığında (Bkz: Tablo 1.) en fazla değişimlerin Tacikistan, Türkmenistan ve Özbekistan yaşanırken; Kazakistan ve Kırgızistan'daki Rus nüfusunun ise azalmakla beraber görece korunduğu görülebilir (Peyrouse, 2008).

* Günümüzde Kazakların nüfus artış hızı Ruslarınkinden yüksektir. 1979 yılında Rus nüfusu Kazak nüfusundan ciddi oranda fazla olmakla beraber 1980'lerde yerli nüfusun daha hızlı artması ve Rusların ciddi şekilde cumhuriyetten göç etmeleri sonucunda iki baskın etnik grubun eşitliği söz konusu olmuştur (Özcan, 2005, s. 39).

	1959	1970	1979	1989	1999–2000	2007 Değerleri
KAZAKİSTAN	3,974,000 (42.7%)	5,521,000 (42.4%)	5,991,000 (40.8%)	6,227,000 (37%)	4,479,000 (30%)	Yaklaşık 4,000,000
KIRGIZİSTAN	623,500 (30.2%)	856,000 (29.2%)	911,700 (25.9%)	916,500 (21.5%)	603,000 (12.5%)	Yaklaşık 500,000
ÖZBEKİSTAN	1,100,000 (13.5%)	1,473,000 (12.5%)	1,665,000 (10.8%)	1,653,000 (8.3%)	Yaklaşık 900,000 (3%)	Yaklaşık 800,000
TACİKİSTAN	262,600 (13.3%)	344,000 (11.8%)	395,000 (10.4%)	388,500 (7.6%)	68,000 (1%)	Yaklaşık 50,000
TÜRKMENİSTAN	262,700 (17.3%)	313,000 (14.5%)	349,000 (12.6%)	334,000 (9.5%)	Yaklaşık 120,000 (2%)	Daha Az 150,000

Tablo 1. Genel Olarak Rusların Nüfus Değişimlerini Gösterir Tablo (Peyrouse, 2008).

Siyasi anlamda ise bağımsızlık sonrası Orta Asya Cumhuriyetlerinde kalan Rus azınlıklara yönelik algıda bu ülkelerin yerli halkı ve yönetimleri tarafından Rusya için irredentist* ve beşinci kol faaliyetlerinin uygulanmasında etkin bir araç olarak kullanılması korkusu da belirgin bir rol oynamıştır. Özellikle Kazakistan Rus azınlıkların irredentist ve beşinci kol* (fifth column) faaliyetlerine daha savunmasız bir pozisyonda olmuştur. Rusların 1992’de Tacikistan’da cereyan eden olaylara müdahalesi de böyle bir korkuyu beslemiştir. Öyle ki Tacikistan “*Rusya destekli garnizon devlet*” (Russian-sponsored garrison state) olarak tanımlanmıştır. Orta Asya cumhuriyetlerindeki Rus azınlıkların mevcudiyetleri Rusya’nın bölgeye tedrici bir şekilde hegemonya kurmasında etkili araçlardan biri olduğu ifade edilmektedir (Matveeva, 1999). Ayrıca Rus nüfusunun, Kremlin’e yakın çevresindeki devletlerin iç siyasetlerine müdahale imkânı sağladığı gibi gelecekte Rusya’daki demografik problemlerin çözümüne de katkı sağlayabileceği değerlendirilmektedir (<http://www.bilgesam.org/incele/1602/-rusya'da-nufusun-azalması-ve-guvenlik-kaygıları/#.WFbhVYVOJMt> Erişim Tarihi: 18.12.2016). Bölgede yaşayan 25 milyon Rus diasporasının haklarının korunması açısından bölge ülkeleri ile ilişkilerin Rusya için önem taşıdığını ifade edilebilir (Yapıcı, 2010, ss. 292-293). Dolayısıyla bu çalışmada ülke bazında ve tarihi süreç içerisinde demografik değişimlere ilaveten etnik işbölümü, etnik ilişkiler ve siyasi gelişmeler ile azınlık politikalarının Ruslar üzerindeki etkileri niteliksel araştırma yöntemleri kullanılmak suretiyle incelenecektir.

* İtalyanca kökenli bir terimdir. İlk önceleri İtalya Krallığı’nın oluşumu sırasında özellikle Avusturya’nın denetiminde yaşayan ve İtalyanca konuşan toplulukları n bu krallıklara katılması çabalarına verilen isimdir. Bu terim daha sonra daha genel bir kullanım alanı bularak, bir ülkenin bir başka ülkede yaşayan, din ve etnik köken itibarıyla kendisinden saydığı topluluklar üzerinde hak iddia etmesi, bu topluluğun yaşadığı toprakları kendi sınırlarına katmak istemesi olarak anlaşılmaya başlanmıştır. Özellikle ulusal sınırların toplumlardaki dil, etnik köken gibi özelliklere uygun bir biçimde oluşmadığı durumlarda, irredentizm sık sık rastlanılan bir olgu olmaktadır (Sönmezoğlu, 1996, s. 237).

* Böylesi bir korkunun temelsiz olmadığını söylemek işlevsel olacaktır. Çünkü Sovyet sisteminde milletler devlet ve vatandaşlık kavramlarından tamamen farklı olarak sosyal kategoriler olarak devlet altı düzeyde (substate level) sınıflandırılmıştır. Dolayısıyla milliyet kavramının müesseseseleşmesinin en bariz göstergesi bir vatandaşın etnik kimliğini Sovyet kimliğinden tefrik eden beşinci kol uygulaması olmuştur. Bu müesseseseleşmenin bağımsızlık sonrası dönemde Orta Asya cumhuriyetlerinde korku yarattığı ifade edilebilir (Bohr, 1998a).

2. RUS GÖÇLERİNİ HAZIRLAYAN ETKENLERE GENEL BİR BAKIŞ

SSCB'nin dağılmasının ardından yaşanan siyasi dönüşümle birlikte Orta Asya cumhuriyetlerinde milliyetçiliğin yeniden keşfedilmesi ve milliyetçi politikaların uygulamaya sokulması neticesinde bu cumhuriyetlerde sosyo-ekonomik açıdan hakim etnik grup olarak yaşayan Rusların pek çok yerde nüfusunun azalmasına yol açmıştır. "Perestroyka" ve "Glasnost" ortamında güçlenen yerel milliyetçiliklere karşıt olarak Rus milliyetçiliğinin de ivme kazanmasına rağmen; inatçı bir tavır sergileyerek buldukları ülkelerde kalmak yerine özellikle Tacikistan'daki iç savaş ve Kırgızistan'ın Oş Oblastı'nda Özbekler ile Kırgızlar arasında cereyan eden çatışmalarda görüldüğü gibi bir takım silahlı çatışmalardan kaynaklanan güvenlik kaygıları neticesinde Rusya, Beyaz Rusya ve Ukrayna gibi Slav cumhuriyetlerine göç etmeyi yeğlemişlerdir. Söz konusu silahlı çatışmalar her ne kadar doğrudan mezkur cumhuriyetlerde yaşayan yerli halklar ile Rus unsurlar arasında yaşanmamışsa da artan etnosentrizmin etkisiyle azınlık konumundaki Rusların önemli zarar görmelerine sebebiyet vermiştir.

Rus göçleri yukarıda zikredildiği gibi ihtiyari olduğu kadar mecburi göç ettirme politikalarının bir neticesi olarak zorunluluktan da kaynaklanmıştır. Örneğin 1980'li yıllarda özellikle Güney Kazakistan bölgesinden göç ettirilen Rusların sayısı Orta Asya'nın diğer bölgelerine nazaran daha yüksek bir görünüm sergilemiştir. 1988-1998 yılları arasında eski Sovyet coğrafyasından Rusya'ya göç eden toplam 2.910.000 kişinin 1.032.000'i Kazakistan'da yaşayan Ruslardan müteşekkil idi. Dolayısıyla Rus göçünün en yoğun yaşandığı yer Kazakistan olmuş ve bu durum Kazakistan'ın demografik ve etnik yapısını büyük oranda değiştirmiştir. Böylesi bir göçün oluşmasında Rusların ekonomik kaygıları ve gelecek endişeleri de etken olmuştur. Çünkü SSCB döneminde Orta Asya cumhuriyetleri arasında yerel halk ile Rus unsurlar arasında en fazla bütünleşmenin gerçekleştiği yer Kazakistan olmuş ve SSCB'nin dağılmasının ardından Kazakistan ve Kırgızistan'daki etnik ilişkiler diğer Orta Asya cumhuriyetlerine nazaran daha istikrarlı bir görünüm sergilemiştir (Özcan, 2005, s. 40-43).

Bu noktada göçün nedenlerinin tahlili önem arz etmektedir. Rusları göçe sevk eden nedenler çok boyutlu olup bu noktada bu nedenler siyasi, sosyal ve ekonomik olarak tasnif edilebilir. Ekonomik olarak SSCB'nin yıkılması ile birlikte yaşam standartlarında ortaya çıkan düşüş olgusu tüm Orta Asya coğrafyası için genel bir olgu olduğu ifade edilebilir. Ancak Kazakistan diğer cumhuriyetlere nazaran 2000'li yılların başında bugüne yakaladığı gelişme trendi ve buna bağlı olarak güçlü ekonomisiyle istisnai bir durum sergilemektedir. Siyasi saik açısından ise mezkûr cumhuriyetler tarafından yürütülen milliyetçi politikalar ve bağımsızlık sonrası ivme kazanan yerleştirme politikaları (strategies of indigenization) bu göç olgusunu tetiklemiştir. Özellikle kamu bürokrasisindeki Sovyet ağırlığı bu politikalardan etkilenmiştir. Sosyal açıdan her bir cumhuriyette uygulanan dil politikaları da bu göç olgusunu hızlandırmıştır. Sovyet döneminde etnik Rusların yaşadıkları yerlerdeki ulusal dillere hakimiyeti çok az olmasına rağmen; bağımsızlıkla beraber bu durum değişmiştir. Bu etkenlere ilaveten bir diğer göçü teşvik eden durum özellikle genç kuşakta gelecek kaygısının yaşanması ve özellikle de eğitim sisteminin düşüklüğü ile istihdam konusunda etnik ayrımcılığın mevcudiyeti Rusların çocuklarının eğitimi amacıyla başta Rusya olmak üzere yurt dışına göndermelerine sebebiyet vermiştir. Böylece iki kuşak arasında belirgin bir fark görülmüştür. Ebeveynler ayrılmak istemekle beraber yerlerinde kalmış;

buna mukabil çocukları ebeveynlerinin cesaretlendirmesiyle yurt dışına gitmişlerdir. 1990'larda yapılan bir ankete göre göçün öncelikli nedenleri arasında genç kuşakta gelecek beklentisinin olmaması, dil siyasaları, düşük yaşam standardı göçü teşvik eden başlıca etkenler olarak görünmüştür. 1994'te yapılan bir diğer çalışmaya göre ise Özbekistan'daki Rusların %41'i ile Kırgızistan'daki Rusların %39'u çocuklarının geleceği için göç etmek isteğinde olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Özellikle Tacikistan'da 1990'ların ortalarında cereyan eden iç savaştan sonra burada kalan Ruslar diğer sebeplere nazaran ekonomik nedenleri ön plana çıkarmışlardır. Tacikistan'da 24 yaş altı Rusların %88'i ile yetişkin Rusların %77'si göç etme isteğinde olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca Orta Asya'daki etnik gruplar Alman, Ukraynalı ve Beyaz Ruslara nazaran göç etme konusunda daha istekli görüldükleri ifade edilebilir. Sonuç olarak etnik Rusların göç etmek için birçok olumsuz kriter bulunmaktadır. Bunlar düşük eğitim imkânı, dil politikaları, düşük ekonomik durum, geleceğe yönelik olumsuz beklentiler, istikrarsız jeopolitik ortam ve İslamî hareketlerden duyulan korku şeklinde tasnif edilebilir (Peyrouse, 2008).

Son olarak Rus azınlıkların çoğu için Orta Asya bölgesi kendi anavatanlarıdır. 1990'larda yapılan bir araştırmaya göre Kazakistan'daki Rusların dörtte biri ve Özbekistan'daki Rusların ise üçte biri Rus olmanın Rusya'da yaşamak olduğunu düşünmektedir. Rus azınlıklar Rus dilini ve kültürünü kimliklerinin önemli bir parçası olarak düşünmektedir. Rus azınlığın yarısından çoğu Rusya'yı atalarının toprağı olarak (отечество/land of anchestors) görürken; Rus azınlığın ancak dörtte biri Rusya'yı anavatan (родина/motherland) olarak görmektedir. Dolayısıyla bu durum iki farklı şekilde yorumlanmaktadır: Bunlar ya kitlesel olarak Rusya'ya geri dönme ya da düşman ve yabancı bir kültürel ortamda asimile olma şeklindedir. Yakın çevrede Rusların haklarını korumak için kurulan örgütlerin resmi ifadelerinde kimliğin korunması ve benliğin tanımlanmasında yaşanan kavram karmaşasında bu ikilem görülebilmektedir. Dolayısıyla Orta Asya'daki Rus azınlıklar kimliklerini tanımlamak için iki anlamlı "ata toprağı-anavatan (otechestvo-rodina/отечество-родина)" kavramını kullanmaktadır. Yani Rusya, Rus azınlıklar için göç etmeseler de sahip olamasalar da kendi atalarının topraklarını (otechestvo/отечество) oluşturmaktadır. Buna karşın doğup büyüdüğü Orta Asya cumhuriyetleri kendi anavatanlarını (rodina/родина) oluşturmaktadır.

3. KAZAKİSTAN'DAKİ GELİŞMELER

3.1. Kazakistan'da Demografik Değişimler

Kazakistan'ın etnik yapısında Rus nüfusun ağırlığı tarihsel boyutları olan bir konudur. 18. yüzyılın ikinci yarısı ile 19. yüzyılın ilk yarısında Rusya Büyük, Orta ve Küçük Ordaları (Horde) adı verilen ve bugünkü Kazakistan'ın bulunduğu toprakları yönetimi altına almış ve Ruslar önce Kazakları (Cossak) sonra da etnik Rusları bu bölgeye yerleştirmiştir. Zamanla Rus vergi sistemi ve kolonileştirme politikası, göçer ekonomisindeki kriz ve iç savaşlar ülkenin nüfus bileşiminde belirgin değişikliklere sebebiyet vermiştir. Kazakların 1850'de toplam nüfus içerisinde %91.4 olan oranları 1926'da %58.5'e düşmüştür. 1930'lu yıllarda diğer Sovyet cumhuriyetleri ve Ukrayna'dan sürgün edilen Ruslar ve Ukraynalılar büyük ölçüde Kazakistan'a yerleştirilmiştir. 1939'da Rus nüfus yerli nüfusu aşmaya başlamıştır. 1939'da Kazakistan'daki Rus nüfus 1926'dakinin iki katı olmuştur. 1979'da ise bu oran 1939'dakinin iki katına çıkmıştır. 1962'de ise Kazakların bölgedeki oranı %29'a kadar

düşmüştür. Ancak bu oran otuz yıl boyunca Kazakların cumhuriyet içerisindeki oranları bir yandan yerli nüfusun artması diğer yandan Rusların sayısının azalması ile artış göstermiştir. Kazaklar toplam nüfusun 1979'da %36'sını ve 1989'da %39.7'sini teşkil etmişlerdir. 1991'de ise Kazakların oranı nüfusun %42'sine ulaşmıştır. 1990'lı yıllar boyunca Kazak nüfusundaki artış büyük ölçüde yüksek nüfus artışına ve diğer bölgelerdeki Kazakların Kazakistan'a dönmeleriyle sağlanmıştır. Özellikle Rus nüfusun yoğun olduğu Kuzey Kazakistan'a yerleşen Kazakların sayısı 1991'de 30 bin iken bu rakam 1993'de 45 bine ulaşmıştır. Dolayısıyla 1990'lı yıllar boyunca nüfus dengesi Kazak nüfus lehine artış göstermiştir. Kazakistan Rusların çoğunluğu kırsal kesimde yaşayanlar olmakla beraber daha çok şehirlerde ve Kazakistan'ın kuzeydoğu oblastlarında yaşamaktadır (Özcan, 2005, s. 43-46).

	1926	1939	1959	1970	1989	1994
Kazaklar	%57	%38	%30	%36	%39.5	%44.3
Ruslar	%20	%40	%43	%41	%37.7	%35.8
Diğerleri	%23	%22	%27	%23	%22.8	%19.9

Tablo 2. Kazakistan'ın Nüfus Bileşimini Gösterir Tablo (Olcott, 1997a).

Dolayısıyla Kazakistan'daki nüfus bileşiminin tarihsel süreç boyunca Kazaklar aleyhine bir görünüm sergilemesi Kazakistan açısından bir güvenlik meselesi olarak değerlendirildiği ifade edilebilir. Çünkü yerel nüfusun (titular population) uzun bir dönem boyunca azınlık konumunda bulunduğu tek cumhuriyetin Kazakistan olması böylesi bir güvenlik gereksinimini yarattığı ifade edilebilir*. Örneğin resmi istatistiki verilerden hem Rusların hem de Kazakların Kazakistan'ı anavatanı (motherland/homeland) olarak gördüğü sonucu çıkmıştır. Dolayısıyla Kazaklar bu güvenlik algısına bağlı olarak nüfus bileşimini kendi lehlerine değiştirmek için özellikle yüksek doğum oranı teşvik etmiş ve özellikle Moğolistan ve Çin'den yabancı Kazakların ülkeye yerleşmesini özendirmiştir. Bu bağlamda 1994'te 60 bin kadar Moğol Kazak'ı Kazakistan'a göç ettirilmiştir. 1994 senesinde yapılan bir nüfus sayımına göre Kazaklar toplam nüfusunun %44.3'ünü buna karşılık Ruslar, Ukraynalılar, Beyaz Ruslar ve Almanlar %45.6'sını teşkil etmiştir (Olcott, 1997a).

3.2. Rusların Sosyo-Ekonomik Durumları ve Dil Meselesi

Rusya'nın Avrupa topraklarının aksine genelde Orta Asya özelde Kazakistan her zaman SSCB'nin periferisini teşkil etmiştir. Bir çevre bölgesi olarak Kazakistan'da ekonomi merkeze arz edilecek temel ürünler üzerinde yoğunlaşmıştır. Kazakistan'ın sınırlı endüstrisi içinde yerli nüfusun payı çok fazla olmamıştır. Dolayısıyla Rusya'nın Avrupa kısmından getirilen Slav göçmenler yetişmiş işgücü açığını kapatmışlardır. Bu göç eden Rus nüfus belirgin bir işçi aristokrasisini oluşturmuşlardır. Tarım sektöründe de Kazaklar daha alt konumları işgal etmişlerdir. Daha ziyade kalifiye olmayan işgücüne dayanan hayvancılık ve pamuk üretimi işlerinde çalışıyorlardı. Diğer yandan Ruslar tarım sektörünün daha mekanize ve daha iyi gelir getiren kesimlerinde çalışıyorlardı. Ancak bağımsızlıkla beraber ulusal bir ekonomi yaratmak politikası

* Kazakistan'daki etnik Rusların varlığı Rusya açısından da önem arz etmiştir. Rusya, Yakın Çevre Doktrini bağlamında özellikle Kazakistan'ın Rusya ile sınırının olduğu kuzey kesimlerinde yoğun bir şekilde yaşayan Rusları Rusya'nın doğal bir parçası ilan etmiş ve bu durumu ulusal güvenlik meselesi olarak değerlendirmiştir (Anderson, 1997, s. 146).

çerçevesinde tersine dönecektir. Bağımsızlık sonrasında Kazakistan merkezi planlamadan uzaklaşmaya başlamış ve serbest piyasa ve buna bağlı olarak özelleştirme önemli bir rol oynamaya başlamıştır. Özelleştirme süreci Ruslar ile Kazaklar arasında etnik hoşnutsuzluğu artırmıştır (Özcan, 2005, s. 46-49).

Bağımsızlık sonrasında Kazak hükümeti Rusların çoğunlukta yaşadığı bölgelerde etnik açıdan tek taraflı bir sosyo-ekonomik politika yürüttüğüne yönelik genel bir görüş söz konusu olmuştur. Örneğin Rusların nüfusun %92'sini oluşturduğu Kuzey Kazakistan'da tedrici bir şekilde Rusların yerine Kazakların yerleştirilmesi olgusu yaşanmıştır. 1993 senesinin sonlarında kısa bir süre içinde bölgesel Ulusal Güvenlik Komitesi'nin başkanı, bölge savcısı, yerel televizyon istasyonunun ve bölgesel mahkemenin başkanları Kazaklaştırılmıştır. Etnik dengeyi tersine çevirmek için Moğolistan Kazakları Kuzey Kazakistan'a getirilmiştir.

Sosyal konuda bir diğer mesele dil eğitim konusunda yaşanan gelişmelerdir. Rus nüfusun Kazak dilini yeterince bilmemeleri kamu sağlığı, eğitim ve kültür alanları ile idari birimlerde çalışamamalarını beraberinde getirmiştir. Böylesi bir durumun varlığı sayıları normalde çok fazla olmayan Rus öğretmen, doktor, avukat gibi beyaz yakalıların sayısını azaltmıştır. Ayrıca bağımsızlık sonrasında Kazak okullarının oranının Kazak halkının talepleri ve devlet politikası nedeniyle artması Kazak okullarına giden Rusça konuşan (Russofon) Kazak çocukları için ciddi bir dil değişimi yaratmıştır. 1999'da Kazak hükümetinin Kazakça'yı resmi dil statüsüne yükseltmesi Rus azınlıklar bakımından durumu ağırlaştırmıştır. Ancak bu sorun yeni anayasanın ihdasıyla birlikte çözüme kavuşturulmuştur. Yeni anayasada devlet dairelerinde Kazakçanın yanında Rusça'nın da eşit değerinde olduğu hükme bağlanmıştır*. Rusça'nın kullanılmasının yasaklanması girişimleri daha başlangıçta işlevsiz kalmıştır. Çünkü nüfusun dörtte biri Kazakça konuşmakta buna karşın herkes Rusça bilmektedir (Petrov ve Gafarly, 2001).

Sovyet döneminin ilk yılları Rus olmayan cumhuriyetlerdeki Ruslar için ayrıcalıklı bir dönem olmamıştır. Çünkü Sovyet liderleri Rus şovenizmini milliyet ilişkilerinde ve bir ulus yaratma siyasetinde (nation-building) en temel sorun olarak ilan etmiş ve Rus olmayan milletlerin kültürlerinin geliştirilmesi için bir program başlatmıştır. Bu bağlamda Sovyet elitinin oluşturulmasında Rus olmayan milletlerin de katılımını sağlamak için elitlerin işbirliği ya da siyasi manada bir nevi pozitif ayrımcılık örneğini teşkil eden yerleştirme (nativisation/koranizatsiya)* siyaseti uygulanmıştır.

* Dil sorunu Kazakistan'da etnik gruplar arasındaki ilişkilerin bozulmasında etkili bir faktör olmuştur. Günümüz Kazakistan'ında konuşulan dil ya Kazakça ya da Rusça'dır. Tarih boyunca dilsel anlamda Ruslaştırma siyaseti Kazakistan'da diğer bölgelere nazaran daha etkili olmuştur. 1989'da halkın %60.4'ü kendisini iki dilli (bilingual) olarak tanımlarken; %97'si Kazakça'yı birinci dilleri olarak değerlendirmekteydi. Ancak Kazak elitlerinin ve gençlerinin çoğu kendi ana dilleri yerine Rusça konuşmayı tercih etmektedirler. Dolayısıyla Kazak dilinin korunması için çalışan Kazak Tili Cemiyeti adı verilen bir dil topluluğu ihdas edilmiştir. Eylül 1989'da kabul edilen dil kanunu Kazakça'yı resmi dil olarak ilan etmiş ve kamuda kullanılmasını teşvik etmiştir. Bu karar Rusça konuşan halkın protestolarına sebebiyet vermiştir. Ocak 1993'te yeni anayasaya göre Kazakça devletin resmi dil statüsüne kavuşturulmuş ve Rusça'ya sosyal dil statüsü verilmiştir. Kazakistan Anayasası'nın 7. Maddesine göre Kazakistan Cumhuriyeti'nin resmi dili Kazakça'dır. Devlet kurumlarında ve yerel yönetimlerde Rusça Kazakça ile eşit kullanılabilir. Devlet Kazakistan halklarının dillerinin öğrenimi ve geliştirilmesi için gerekli şartların oluşumunu desteklemelidir (Özcan, 2005, ss. 62-63).

* Yerleştirme siyaseti özellikle 1923-1929 döneminde yoğun bir şekilde uygulanmıştır. Ancak sonuçlarının kısıtlı kaldığı ifade edilebilir. Ancak politika, medya, bilim ve hayatın diğer alanlarındaki

Ancak yine de cumhuriyetlerdeki bürokratik hiyerarşilerde Ruslar diğer etnik gruplara göre daha iyi temsil edilmiştir. Ancak Stalin iktidarını sağlamlaştırdıktan sonra cumhuriyetlerdeki Rusların rolleri değişmeye başlamıştır. SSCB'nin dağılmasına kadar Kazakistan'da Ruslar en iyi imkânlarla ve tüm eğitim kademelerinde Rusça eğitime sahip olmuşlardır. Kültürel faaliyetlerde büyük ölçüde Rusça'nın etkinliği devam etmiştir (Megoran, 2002, s. 215-216).

Kazakistan'da Ruslar kendi kültürel profillerini büyük ölçüde korumakla beraber yerli halkın geleneklerinden de etkilenmişlerdir. Ancak Ruslar yerli kültürden etkilenseler de kendi geleneksel kültürlerini korumayı başardılar. Bu bağlamda etnik ilişkilerde dil önemli bir faktör olarak belirmektedir. Bağımsızlık sonrasında Ruslar yeni dil kanunlarının uygulanmasındaki hızdan ciddi şekilde endişe duymuşlardır. Rusların büyük çoğunluğu iki devlet dilinin olmasını tercih etmektedirler. Buna karşın pek çok uzman bağımsızlık sonrasında Kazak yönetimindeki Rusların yerine Kazakların yerleştirilmesinin Kazakistan'ın sistemli bir politikası olduğuna ve bunun Kazak milliyetçiliği ve Rus ayrımcılığıyla ilişkilendirmekle beraber karşı görüşler de bulunmaktadır. Örneğin Kazakistan Aralık 1994'te gerçekleştirilen Kazakların ve Rusların katıldığı sosyolojik bir araştırma büyük etnik gruplar arasında kültürler arası yakınlaşma eğiliminin hala yüksek olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. Araştırma sonucuna göre her iki grup da diğerinin dilini ve kültürünü öğrenmek istemekte ve işbirliği yaparak barışçı bir ortamda yaşamak istemektedir. Araştırmaya göre Rusların %63.5'i Kazak dilinin okullarda zorunlu ders olmasına olumlu bakarken; Kazakların %80.6'sı Rusça ile ilgili olarak aynı olumlu bakışı taşımışlardır. Araştırmanın en önemli sonucu ise Kazakların %10.7'si ve Rusların %7.2'si Ruslar da dahil olmak üzere yerli olmayan tüm grupları azınlık olarak görürken; araştırmaya katılan Kazakların %51.4'ü ve Rusların %53'ü Kazak ve Rus olanların dışındakileri azınlık olarak değerlendirmiştir* . (Tishkov, 1997, s. 125).

Dolayısıyla Kazakistan'ı iki dilli ve iki toplumlu bir devlet olarak gören genel bir eğilim söz konusu olduğu ifade edilebilir. Kazakistan'daki siyasi elitin farklı grupları arasındaki iktidar mücadelesinin ve Rusların yerine Kazakların yer değiştirmelerinin temel nedeni milliyet prensibi olmaktan çok ekonomik nedenlerden kaynaklanmaktadır. 1960'larla birlikte Rusların merkezi hükümetteki birimler ve endüstriyel üretimde ağırlık sahibi iken Kazaklar yerel hükümet birimlerinde ve kırsal alandaki sanayide ağırlık sahibiydi. Dolayısıyla Rusların Kazaklara nazaran daha fazla yükselme imkânları bulunmaktaydı. Böylesi bir sistem yerel siyasal bağlantıları güçlendirmiş ve Kazaklar arasında yerel patronaj bağlantıları oluşturmuştur. Bu bağlantılar klan ve cüz ilişkileri etrafında gelişmiştir. Örneğin 1986'da meydana gelen Kazak ayaklanmasının temel motifi olarak milliyetçilik değil Gorbaçov'un bölgedeki yolsuzluk ve patronajı ortadan kaldırma kampanyasına karşı Kazak yerel idarecilerin yönlendirdiği bir ayaklanma olarak değerlendirilmiştir. Kazakistan'ın bağımsızlığını kazanmasından

etnik tabakalaşma devam etmiş Ruslar bu tabakalaşmanın en yüksek noktasında yer almışlardır. Daha da kötüsü hem Rus hem de azınlıklarının milliyetçilik siyaseti hız kesmemiştir. Birçok insan için Latinleştirme ve yeni alfabe ile dil anlamına gelen yerlileştirme siyaseti antagonistik bir şekilde merkezileşmenin ya da milliyetçiliğin kontrolünü güçleştirmiştir (Blank, 1994).

* Rus resmi mahfillerinde ise Kazakça'nın baskın dil olmasına yönelik olarak uygulamaya sokulan dil politikasının bütünüyle yapay (utterly artificial) ve doğal olmayan (unnatural policy) bir politika olarak değerlendirilmiştir. Kazakistan'ın önde gelen bir Rusça gazete Kazakça'nın kullanılmasına yönelik politikanın çocukça bir oyun (a childish game) olduğu ifade edilmiştir (Fuller, 1992, s. 48).

sonra Rus egemenliği sona ermiş ve yerel patronaj ilişkileri ülke çapında bir zemin kazanma imkânına kavuşmuştur. Bu patronaj ilişkileri çerçevesinde Kazaklar ülke çağında hakimiyet kursalar da daha sonra Kazakların kendi arasında da hakimiyet mücadelesi ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla Kazakistan toplumundaki bölünmenin asıl nedeni etnik kaynaklı değil daha çok devlet içerisinde ortaya çıkan güç mücadelesi bağlamında sosyo-ekonomik kaynaklı olduğu ifade edilebilir (Özcan, 2005, s. 51-56).

3.3. Siyasi Gelişmeler

Soğuk Savaş'ın sonlarına doğru Gorbaçov döneminde 17 Aralık 1986'da Alma Ata'da daha fazla demokrasi isteğiyle gerçekleştirilen halk ayaklanmasında Rusların ayaklanmacılara çok sert davranması Ruslar ile Kazaklar arasındaki etnik ilişkileri germiştir. Bu olaylar merkezi hükümete karşı gerçekleştirilen ilk büyük ayaklanma olması hasebiyle önem arz etmiştir. Çünkü halk hareketinin Kazakistan'daki etnik ilişkiler üzerinde olumsuz etkileri olacaktır. Bu olaylar sonrasında Sovyet basını Kazak milliyetçiliğine karşı kampanya başlatmıştır. Kazakistan'daki etnik barış ve istikrar Sovyet hükümetinin bu türden siyasetleri neticesinde ciddi zarar görmüştür. 1992'de 250 bin Rus Kazakistan'daki can güvenliği nedeniyle ülkeyi terk etmek zorunda kalmıştır.

Kazakistan'daki Azat, Jelthoksan ve Alash olmak üzere üç önemli Kazak partisi mevcuttu. Bu partiler Rus etnik unsurlara bakışı dolayısıyla farklılık arz etmiştir. Azat Partisi enternasyonalizmi savunan sivil bir hareket olarak 1990 yazında kurulmuş ve daha çok Kazak topluluklar tarafından desteklenmiştir. Bu parti farklı etnik gruplar arasında şiddete başvurulmasına karşı olmuştur. 29 Mart 1990'da kurulan Jelthoksan Partisi ise radikal ve oldukça karışık bir parti kimliğine sahipti. Jelthoksan (Aralık) 17 Aralık 1986'daki halk ayaklanmasını sembolize etmekteydi. Sloganı "*Kazakistan Kazaklarıdır ve Rusya Ruslarıdır*" şeklindeydi. Son olarak Alash Partisi'nin temel ideolojisi "*İslam, Türkçülük ve Demokrasi*" olmuştur. Amaçlarına ulaşmak için şiddet kullanımı da dahil her türlü yolu meşru görmektedirler (Olcott, 1997b).

Rusların ise iki önemli siyasi partisi bulunmaktadır*. Bunlar Slavların menfaatlerini koruma iddiasında olan Edintsvo ve Rus Kuzey Kazakistan Topluluğu'dur. Diğer bir Rus örgütü Kazakistan Halk Bütünlüğü Birliği'dir. Şubat 1993'te kurulmuştur. Ancak bu örgütün ilk kongresi 12 Ekim 1993'te Jirinovski Rusya'da gündeme oturduktan sonra gerçekleştirilir. Nazarbayev hükümeti ülkedeki aşırı Rus örgütlerinin faaliyetlerini kontrol için önemli kararlar almıştır. Bu doğrultuda alınan en önemli karar aşırı milliyetçi Rusların faaliyetlerdeki artıştan çekinilmesi dolayısıyla 1993 senesinin sonlarında parlamentoya Kazak başkentinin Alma Ata'dan Astana'ya nakli için öneri getirmiş ve başkent Astana'ya taşınmıştır.

* Rus nüfusunun siyasi eylemleri Kazakistan'da yaşayan diğer halklarla birlikte Kazakistan Halkları Asamblesi çatısı altında yürütülse de Rus nüfusu Rusya'nın desteğini arkasında hissetmektedir. Rus, Slav, Kozak Örgütler Birliği Başkan Yardımcısı'na göre Rusya Federasyonu Dışişleri Bakanlığı çeşitli projelere destek vermekte ve yıllık olarak yapılan faaliyetlerin maliyetlerinin %30-40'ını üstlenmektedir. Buna karşılık Kazakistan'daki örgütler de Rusya'nın yasama organlarında faaliyet göstermektedir. Örneğin 11 Eylül 1992'de kurulan ve ülke çapında 20 temsilciliği olan Rus Cemiyeti Rusya'daki STK ve devlet organları ile sıkı işbirliği içinde olup 1999'da kabul edilen Rusya Federasyonu'nun Yurtdışındaki Soydaşlar ile İlgili Devlet Politikası'na İlişkin Kanun'a öncülük etmişlerdir (Nogayeva, 2011, s. 164).

Seçimlerde alınan oylar ve parlamentodaki Kazak ve Rus vekillerin oranlarına bakılırsa şunlar ifade edilebilir: Bağımsızlık sonrasında doğal olarak Kazakların siyasi arenada etkinliği artarken; Ruslar daha dezavantajlı bir konuma gelmişlerdir. 1990'daki seçimlerde Kazak vekillerin oranı %46.7'den %54.72'ye çıkarken; Rus vekillerin oranı ise %41.0'dan %28.8'e düşmüştür. Mart 1994'te gerçekleştirilen seçimlerde ise Kazaklar 177 sandalyeden 103'ünü alırken; Ruslar 49 sandalye alabilmişlerdir (Özcan, 2005, ss. 56-62).

Son olarak siyasi gelişmeler bağlamında çifte vatandaşlık konusuna da değinmek gerekirse 1993 yılından itibaren Kazakistan'da yaşayan Ruslara çifte vatandaşlık hakkının tanınması konusunda baskı yapmaya başlayan Moskova'nın, Kazakistan Devlet Başkanı Nur Sultan Nazarbayev'in direnişiyle karşılaştığı ifade edilebilir. Nazarbayev'in direnişin sebebi bu hakkın tanınması durumunda Rusya'nın kendi ülkesine yönelik müdahalesi için hukuki bir zeminin yaratılmış olacağı kaygısı idi. Moskova'nın bu politikası yakın çevredeki Rus diasporasını Rus ulusuna dahil eden merkezi bir görüşün dış politika uygulamalarından birini oluşturmaktaydı. Bununla birlikte Nazarbayev baskılar karşısında tavrını yumuşatmış ve çifte vatandaşlık anlaşmasını imzalamak zorunda kalmıştır. Ancak Rus nüfus zamanla ekonomik sıkıntılar ve ayrımcılık nedeniyle Rusya'ya göç etmek zorunda kalmıştır (Yapıcı, 2010, s. 311-312).

4. KIRGIZİSTAN'DAKİ GELİŞMELER

Kırgızistan bağımsızlığını kazandıktan sonra en çok Rus nüfus barındıran ikinci Orta Asya ülkesi olmuştur. O dönemde Kırgızlardan sonra ikinci olan Kırgızistan'daki Rus nüfus genel nüfusun %13.7'sini oluşturan Özbeklerden sonra %12.5'lik oran ile üçüncü en büyük etnik grubu teşkil etmiştir. Kırgız anayasasında Rus diline Kazakistan'daki gibi resmi dil statüsü verilmiştir. Ülkede Kazakistan'daki oluşumun benzeri olan Kırgızistan Halklar Asamblesi faaliyet göstermiştir. Burada diğer halklar ile birlikte temsil edilen Rus nüfusu ayrıca Slav Vakfı çerçevesinde de örgütlenmişlerdir. Bu örgütlenmenin faaliyetleri yargıda, yasamada, uluslararası alanda yoğunlaşmıştır. Mezkur vakıf, mahkemelerde savunma yapabilir veya cumhurbaşkanı ile başbakana başvuruda bulunabilir. Yasama alanında ise Kırgızistan'daki asamble yoluyla, Rusya'da ise Soydaşlar Kurulu aracılığıyla yer alabilir. Uluslararası alanda ise çeşitli konferanslara katılarak faaliyetlerini sürdürmektedir. Ülkede Rusya'da yaşayan halkların kültür dernekleri dahil toplamda 28 vakıf ve dernek faaliyet göstermektedir (Nogayeva, 2011, s. 165).

Politik aktiviteye yüksek düzeyde izin verilen Kırgızistan'da Rus topluluğu içindeki sivil topluma ilişkin yaşam (civic life) diğer Orta Asya cumhuriyetlerine nazaran daha zengin olmuştur. Ulusal ve bölgesel düzeyde birçok kayıtlı örgüt bulunmaktadır. Bu sivil toplum kuruluşlarından en önemlisini yukarıda da ifade edilen Slav Vakfı (Slavic Fund) oluşturmaktadır. Valeri Vişnevski tarafından 1989 senesinde kurulan bu örgüt politik ve kültürel konulara odaklanmıştır. Diğer önemli örgütler şunlardır: 1994 senesinde Oleg Mihailov tarafından kurulan Soglasie Rus Kültür Merkezi; 1998'de tarihçi Vladimir Ploşik tarafından kurulan Rus Evi (Russian House) ve 1994 tarihinde sosyal ve ekonomik konulara odaklanan Etnik Rus Topluluğu (Association of the Ethnic Russian) sayılabilir. Kırgızistan'ın Rus Kazakları da Vladimir Kosenko'nun liderliğinde kendi örgütlerini kurmuşlardır. Bişkek ve Isık Gölü

başta olmak üzere 20 topluluktan müteşekkil bir yapı arz etmektedirler. Bu toplulukların yaklaşık 15 bin üyesi bulunmaktadır. Diğer bir Rus Kazaklarının bir diğer örgütü Bişkek merkezli olan ve “*Slavianskie Vesti*” adı verilen bir gazete çıkaran Yeniden Doğuş topluluğudur. Bu Rus Kazakları Kırgızistan’ın Çin ile olan sınırının korunmasını da üstlenmişlerdir (Peyrouse, 2008).

İlimli uluslaşma çabalarına karşın Kırgızistan’da Rusların kolonyal geçmişi ve günümüzde var olan hegemonik yaklaşım Rus karşıtı retorik de yerleşmesine sebebiyet vermiştir. Bu retorik en çarpıcı örneğini 1992 senesinde Kırgızistan’daki Ulusal Yeniden Doğuşun Asaba Partisi tarafından verilen bildiriye 19. yüzyılda Rusya’nın ülkelerini işgal ettiği ve 1916’da nüfusun yarısına karşı soykırım uyguladığı ifade edilmiştir. Bu iddialar Kırgız medyasında geniş yer bulmuş ve Rus azınlık tarafından bir dizi protestoya sebep olmuştur. Rus azınlık adalet bakanlığından bu iddiaların tarihi gerçeklerden yoksun uydurma iddialar olduğuna dair bir karar aldirtmiştir. Bununla birlikte 1994-1995’ten itibaren Kırgızlar ile Rus azınlık arasında düzelen ilişkilerden dolayı Rus karşıtı retorikte belirgin bir azalma yaşanmıştır (Bohr, 1998b).

Kırgızistan’da vatandaşlık konusunda sıfır seçim vatandaşlık politikası (zero-option citizenship policy) uygulanmıştır. Bu politikada eski Kırgız Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti’nin vatandaşları otomatik olarak Kırgızistan’ın vatandaşlığını (post-Sovyet demos) otomatik olarak iktisap etme hakkını haiz olacaktır. Bu hükmü ihtiva eden bir kanun 1990 senesinde Kırgız hükümeti tarafından ihdas edilmiştir. SSCB’nin dağılmasının ardından ise ikinci bir kanun ile hukuken Ruslar dahil tüm vatandaşların eşit hak ve yükümlülükler sahip olduğu ilan edilmiştir. Kırgızistan’ın Ruslara yönelik dil politikası uyumlu bir yapı sergilemiştir. 1989’dan itibaren Kırgız elitleri Kırgızca’nın kullanılmasını teşvik etmişler; ancak Rusça’nın korunması ile Kırgızca’nın temayüzü arasında belirgin bir dengede kurmuşlardır. 1989 senesinde ihdas edilen kanuna göre Kırgızca resmi dil olarak düzenlenirken; Rusça da bir nevi *lingua franca* olarak topluluklar arasındaki iletişim dili (republic’s language of inter-ethnic communication) olarak tayin edilmiştir. Anayasa Kırgızca’yı devlet dili olarak tayin etmesine rağmen Rusça’nın da korunması, geliştirilmesi ve devlet kaynaklı hak ihlallerine karşı da korunması kayıt altına alınmıştır*. 2000 senesinde ise Rusça resmi dillerinden biri haline getirilmiştir. Kırgızistan’daki eğitim kurumlarındaki eğitim dilini düzenleyen politikalar da Ruslar açısından uyumlu bir görünüm sergilemiştir. 1989 kanunu ile Kırgızca tüm eğitim seviyelerinde okutulması gereken resmi dil olmakla beraber eğitim dilinin seçimi de teminat altına alınmıştır. Bu eğitim dili politikası da dil politikası gibi Kırgızca’yı yüceltmek ama Rusça’yı da korumak arasında bir denge ihdas etmiştir. Ana eğitim-öğretim dili Kırgızca olmakla beraber seçimlik olarak başka bir dil de seçilebilir.

* Kırgızistan’ın 2010 Anayasası’na Kırgızca ve Rusça’nın eşit statüde olduğu derç edilmiştir. Rusça topluluklar arası iletişim dili olarak anayasal güvence altında ve resmi belgelerde kullanılmaktadır. Bununla birlikte Kırgızca ulusal bir sembol olarak geliştirilmesi gereken bir dildir. Dolayısıyla uygulamada bir çok Kırgız’ın da dahil olduğu Rusça konuşanların Kırgız milliyetçilerinin teşvikleriyle gerek yasama faaliyetlerinde gerekse günlük hayatta zorluk çektikleri ifade edilmektedir (<http://www.eurasianet.org/node/62916> adresinden 22.10.2016 tarihinde alınmıştır).

Tablo 3. Kırgızistan'daki Rus Göçlerini Gösterir Tablo (Commercio, 2004).

1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
32.893	32.032	59.294	89.984	41.463	18.718	14.020	9.891	7.869	9.281

Kırgızistan'daki ılımlı uluslaşma çabalarına karşın önemli oranda Rus nüfus Kırgızistan'ı terk etmiştir. Kırgızistan önemli oranda bir Rus nüfusunu kaybetmiştir. 1989 ila 1999 arasında %34'e kadar (bkz: Tablo-3) Rus nüfus düşmüştür. Kırgızistan'daki Rus göçlerinin ana motifini öncelikle ekonomik şartlar ve düşük yaşam standartları oluşturmuştur. Ekonomik olarak Kırgızistan'da etnik temelli emek ayrımı yapılmamıştır. Resmi olarak kamu sektöründe emek ayrımcılığı olmamakla beraber gayri resmi olarak özel sektörde ayrımcılık söz konusudur. Dolayısıyla Rus etnik azınlık kendileri için ekonomik anlamda bir alan oluşturamamışlardır (Commercio, 2004).

5. TACİKİSTAN'DAKİ GELİŞMELER

19. yüzyılın sonundan itibaren ülkeye gelmeye başlayan Rus nüfusu Tacikistan'da %7.6 oranında idi. 1990'lı yıllarda yaşanan iç savaşın da etkisiyle günümüzde Tacikistan'daki Rus nüfus genel ülke nüfusunun %1.1'ini teşkil etmektedir. Tacikistan Rus nüfusunun göçünden en çok etkilenen Orta Asya cumhuriyeti olmuştur. Rus nüfusun yaklaşık %85'i ülkeyi terk etmiştir. Temmuz 1989'da Tacikçenin resmi dil olmasına dair yürürlüğe giren kanundan sonra yaklaşık 10 bin Rus göç etmiştir*. Bir diğer göç dalgası Şubat 1990'daki Duşanbe ayaklanmasından sonra yaşanmıştır. 1992'deki iç savaşın başlangıcından önce nüfusun %7.6'sını teşkil eden yaklaşık 380 bin Rus hâlâ Tacikistan'da bulunmaktaydı. Savaşın başlamasıyla göç hız kazanmıştır. 1993'te Rus azınlığın yarısını oluşturan yaklaşık 200 bin kişi ülkeden ayrılmıştır (Atkin, 1997).

Tacikistan'ın Rus göçünden en çok etkilenen Orta Asya cumhuriyeti olduğu ve yaklaşık Rus nüfusunun %85'inin ülkeyi terk ettiği ifade edilmişti. Kalan nüfusun yarısından çoğu emekli olup eski yoğunlukta olmamakla beraber Duşanbe'de yaşamaktadırlar. Ruslar 1989'da başkent nüfusunun %32.4'ünü teşkil etmekte iken 1996'da %17'sine ve 2000 senesinde ise 68 bin kişiyle toplam nüfusun %1'ini teşkil etmektedirler. Pamir bölgesinde sadece 300, Khatlon bölgesinde 9.000, eski Leninabad olan Soğd bölgesinde 24 bin ve Duşanbe'de ise 34 bin Rus bulunmaktaydı. Halen Kurgan-Tyube'de 2.500, Tursunzade'de 2.500 ve Kulob'da 500 kişi bulunmaktadır (Peyrouse, 2008).

* İmamali Rahman 1992'de başkanlık koltuğuna oturduktan hemen sonra Rusça'nın topluluklara arası dil olma statüsünü ortadan kaldırmayı teklif etmiştir. Duşanbe'deki resmi makamlar böylesi bir politika değişikliğinin Tacik egemenliğinin pekiştirilmesi bakımından önemli olduğuna vurgu yapmışlardır. Ancak Rus liderler ise Tacikistan böylesi statüko değişiminin Tacik ekonomisinin ciddi sonuçlarla yüzleşmesini doğuracağını ifade etmişlerdir. Analistler Rahman'ın dil politikasında değişiklik yapma isteğini bir nevi manivela olarak kullanmak suretiyle Ruslardan Tacikistan yardım gelmesini amaçladığını ifade etmektedirler. 1989'da dil kanunun yürürlüğe girmesiyle tetiklenen kitlesel göç göz önüne getirildiğine böylesi bir politikanın hayata geçmesi iki ucu keskin değnek olarak değerlendirilmektedir (<http://www.eurasianet.org/departments/insightb/articles/eav082609a.shtml> adresinden 22.10.2016 tarihinde alınmıştır).

1989 sayımına göre Tacikistan'da 388 bin Rus ve 495 bin Rusça konuşan kişi bulunmaktaydı. Bu Rus azınlıklar Şubat 1990 öncesi apolitik bir görünüm sergilemişlerdir. Ancak Duşanbe'de patlak veren ayaklanmadan ve etnik unsurlar arasında vuku bulan çatışmaları ve aşırıcılığı önlemek amacıyla kurulan İnsani Birlik (Humanist Union) örgütünün beyhude çabalarından sonra Rusça konuşan azınlığın kahr ekseriyeti çok büyük oranda ve mümkün olduğunca hızlı bir şekilde Tacikistan'ı terk ederek göç etmiştir. 1992 yazında yapılan bir kamuoyu yoklamasında Rusça konuşan azınlığın %100'ü (%80'i Rusya ve %20'si de diğer Orta Asya cumhuriyetlerine olmak üzere) ülkeyi terk etmek arzusunda olduğunu ifade etmiştir. 1996 senesinin ortalarında Tacikistan'da halen 60 bin Rus bulunmakla birlikte birçoğu kitlesel bir şekilde Tacikistan'ı terk etmek zorunda kalmıştı. Rusların bu kitlesel göç hareketi ekonominin en önemli sektörleri olan enerji, kimya endüstrisini felce uğratmıştır (Kuzmin, 2001).

Ülkede Rus azınlığın kurduğu en önemli topluluklar Rus Cemiyeti ve Slav Birliği'nin yanı sıra Rus Soydaşları Toplumu Örgütü'dür (Nogayeva, 2011, s. 165). 1992 senesinde iç savaşın etkisiyle Tacikistan'daki Rus azınlıkların ülkeyi terk etmesiyle birlikte azınlık örgütlerinin hızlı bir şekilde önemi ortadan kalkmıştır. Oysa hala var olan sivil toplum benzeri örgütler 1995-1997 arası vuku bulan Tacik Barış Görüşmeleri'nde etkin bir rol oynamıştır. Örneğin 1992'de oluşturulan Tacikistan's Russkaia Obshchina 1997 senesinde Russofon olarak değerlendirilen Rus, Beyaz Rus ve Ukraynalıları temsil Slav Birliği'ne (Slavic Union) dönüşmüştür. 2004 senesinde Rusya Vatandaşları Konseyi (Council of Russian Compatriots) adını almıştır. Viktor Dubovitskii tarafından yönetilen bu örgüt Rusya'nın vatandaşları (compatriots) olan Tatar-Başkır ve Oset kültür dernekleriyle birlikte çalışmaktadır. 40 bin üyeye sahip olduğu iddia edilmektedir. Halen anlamlı Rus azınlığa sahip olan ve Rus kültür merkezi olarak geçen Chukalov ve Khujand şehirleri dışında bölgesel temsilcilikleri çok güçlü değildir. Russkaia Obshchina örgütü maddi desteğini Rusya'dan ve 2005 senesine kadar da Tacikistan'da konuşlu 201. Rus Zırhlı Tugayı'ndan almaktaydı. 1920 ve 1930'lu yıllarda bölgeye sıradan Sovyet vatandaşları olarak gelen Tacikistan'daki Rus Kazaklarının sayısı ise şu an itibarıyla çok az sayıdadır. Onların topluluğu Orenburg Rus Kazak bölgesinin bir parçası olarak değerlendirilmektedir (Peyrouse, 2008).

6. ÖZBEKİSTAN'DAKİ GELİŞMELER

27 milyon kişi ile bölgenin en kalabalık nüfusa sahip olan Özbekistan'da 1990'da %8.3 olan Rusların oranı günümüzde %5.5 olarak kalmıştır. Ülkenin Latin alfabesini kullanma kararı almasıyla Rusça'nın kullanım alanı daralmıştır. Rusça halklar arasında bir konuşma dili bir nevi *lingua franca* olarak kalmıştır. Nitekim Rus örgütleri de kültürel boyutta kalmıştır. Ülkede 1994 yılında kurulan ve ülkenin çeşitli bölgelerinde 18 temsilciliği bulunan Rus Kültür Merkezi faaliyet göstermektedir. Özbekistan'da bağımsızlık sonrasında Rusça konuşanlar işgalci veya sömürgeci olarak görülmüştür. Bazı Özbekler sürekli olarak ülkelerini yağlamayan Rusların ülkelerini terk etmelerini ya da yaptıklarını telafi etmelerini ifade etmişlerdir. Dolayısıyla birçok Rus gelecek korkusu ve çocuklarının geleceği için ülkeyi terk etmek zorunda kalmıştır. 1990 senesi birçok Rus için anavatan Rusya'ya gitme vaktinin geldiği yıl olarak değerlendirilmiştir. 1990 senesinde analistlerin uyardıkları şekliyle Rus azınlığın göçü ekonomik olarak teknolojinin ileri safhada kullanıldığı sektörlerinde ciddi sıkıntılar yaşanmıştır. Diğer Orta Asya cumhuriyetlerinde olduğu gibi Rus teknoloji uzmanlarının eksikliği yıkıcı sonuçlar doğurmuştur (Gleason, 1997).

Eğitim alanındaki gelişmeler konusunda ise şunlar ifade edilebilir: Özbekistan'da 2004 senesinde tam anlamıyla Rusça eğitim veren 93 okul bulunmaktaydı. Özbekistan'ın üçüncü büyük şehri olan Andican'da sadece bir Rusça eğitim veren okul bulunmaktaydı. Okulların 600'den fazlası Rusça ve Özbekçe olmak üzere iki dilli eğitim ya da Rusça, Özbekçe ve Karakalpakça olmak üzere üç dilli eğitim veren okullardı. Oysa bu sayı 1992 senesinde iki katıydı. Rusça eğitim veren okulların yarısı Taşkent civarında konuşlanmıştır. 2004-2005 eğitim senesinde ülkedeki tüm öğrencilerin %5.6'sını teşkil eden 277 bin öğrenci Rusça eğitim almıştır. Oysa bu sayı 1993 senesinde ülkedeki tüm öğrencilerin %12'sine tekabül eden 560 bin idi. Yabancı dil olarak Rusça'nın öğretim saati azaltılmıştır. Ayrıca Özbekistan'ın Kiril alfabesinden Latin alfabesine geçişi Rusça öğrenmeyi de zorlaştırmıştır.

Özbekistan'da ilk kitlesel göç hareketi Fergana Vadisi'ndeki Mesket (Abhazlar) Türklerine karşı girişilen pogromla birlikte azınlıklar arasında ortaya çıkan panik dalgasından sonra 1989 senesinde görülmüştür. 1989 sayımında nüfusun %8'ini teşkil eden 1.600.000 Rus bulunmaktaydı. Bu nüfusun %95'i şehirlerde ve %42'si ise başkent Taşkent'te yaşamaktaydı. Bazı araştırmacılara göre 1990 ila 1997 tarihleri arasında 500 binden fazla Rus ülkeyi terk etmiştir. Bir diğer araştırmaya göre 1990'larda her yıl Rus nüfusun %5'ine tekabül eden 75 bin kişi ülkeyi terk etmiştir. 2000'li yıllarda da her yıl 40 ila 50 bin Rus ülkeyi terk etmiştir. Bugün Özbekistan'da toplam nüfusun %4'üne tekabül eden 800 bin Rus azınlığın bulunduğu tahmin edilmektedir. Rusların oranı özellikle yoğun olarak yaşadıkları Syr Derya, Taşkent, Fergana, Andican, Djizak ve Kashkadarya'da düşmüştür. Ancak Ruslar başkent Taşkent'teki endüstri şehirleri olan Angren, Bekobod, Almalık, Navoiy ve Akhagaran'da halen varlıklarını sürdürmeye çalışmaktadırlar. Taşkent'in dışındaki 150 bin nüfuslu Chirchik şehrinin çoğunluğu Ruslardan oluşmaktadır. Ekonomisi şu an atıl olmakla birlikte yerel hidroelektrik fabrikasına bağlı olan bu şehirde işsizlik had safhada bulunmakta ve Rus nüfus ekonomik şartların daha iyi olduğu Kazakistan'a yerleşmeye başlamıştır. 2003 ve 2004 tarihlerinde sırasıyla 28 bin ve 32 bin Rus göçü almıştır. Bunlar Kazakistan'dan göç eden eski Rus nüfus değil Özbekistan'dan göç eden Rus nüfustur (Peyrouse, 2008).

Rusların yüksek oranda göç etmelerinin bir diğer nedeni de Rusların yüksek oranda şehirleşmiş olmalarından kaynaklanmaktadır. Şehir sakinlerinin kırsal kesimde yaşayanlara nazaran yaşadıkları yerlere daha az bağlılık hissetmeleri de bunda etken olduğu ifade edilebilir. Nitekim 1989 sayımına göre toplam nüfusun yaklaşık %60'ı kırsal kesimde yaşamaktaydı. Bu oran Özbekler arasında %70 idi. Tersine Rusların ve diğer Slav unsurlar özellikle başkent Taşkent olmak üzere şehirlerde yoğunlaşmışlardı. Ruslar Özbekistan kırsal yaşamının %20'sini teşkil etmekteydi. Bir diğer neden Özbekistan çalışma çağında nüfusun %37'den fazlasının işsiz olması da ekonomik nedenler arasında sayılabilir (Fierman, 1997).

Özbekistan'daki Rus azınlığa yönelik Rus karşıtı retorik özellikle Rusya'nın ruble bölgesine ilişkin külfetli şartları uygulamaya soktuktan ve Rusya Devlet Duması'nın Mart 1996'da Sovyetler Birliği'nin hükümsüz olduğunu ilan etmesinden sonra ivme kazanmıştır. Rus Pravda Gazetesi Özbekistan'da Rus karşıtı bir ideolojik kampanyanın başladığını ve Özbek gazetelerinin SSCB'nin sömürgeci geçmişine vurgu yaptığını yazmıştır. Bu sömürgeci tavra en güzel örnek Özbekler tarafından Rusya'da verilen hava tahminlerinde Özbekistan içinde Rus azınlığın yaşadığı yerlerin hava tahmin

raporlarının verilmesi gösterilebilir. Özbekler tarafından Rus azınlık bir nevi beşinci kol olarak değerlendirilmiştir (Born, 1998b).

7. TÜRKMENİSTAN'DAKİ GELİŞMELER

Türkmenistan'da 1989 sayımına göre toplam nüfusun %9.5'ine tekabül eden 334 bin Rus bulunmaktaydı. 1995'e kadar bu oran %6.7'ye kadar düşmüştür. Şu an için toplam nüfusun yaklaşık %2'sine tekabül etmektedir. 1990'ların ilk yarısında Aşkabat ile Rusya arasında imzalanan çifte vatandaşlık antlaşması geçerli olduğu için göçlerin hızı daha yavaş olmuştur. Ancak 2003 senesiyle birlikte çifte vatandaşlık nedeniyle artan devlet otoritarizmi ve sert baskılar neticesinde göçün hızı artmıştır. Şu an itibariyle Türkmenistan'da en iyi ihtimalle 150 bin Rus bulunmaktadır. Moskova merkezli olan ve militan Rus milliyetçisi Konstantin Zalutin tarafından yönetilen Diaspora ve Entegrasyon Enstitüsü'nün araştırmasına göre Türkmenistan'da halen daha fazla Rus yaşamaktadır.

Türkmenistan'da Rus dilinin ilkokullardan tasfiyesi otoriteler açısından spesifik bir siyasaı ihtiva etmiştir. Bağımsızlıktan sonra Rusça sınıflar ortadan kaldırılmıştır. Halbuki Türkmenistan'da 1991 senesinde 2 bin Rusça dil okulu bulunmaktaydı. 2000 senesinde 100'ün altına ve 2005 senesinde ise 50'nin altına düşmüştür. Bu elli okulsu kısmen Rusça kısmen Türkmençe eğitim vermektedir. Ortaokul seviyesinde ise sadece bir okul bulunmaktadır. 2002'de Aşkabat'ta kurulan bu okulda 600 öğrenci okumaktadır. Rus elçiliği ile diplomatik misyonda çalışanların çocukları Rusça müfredatı takip eden bu okula gitmektedir. Ancak 2006'da Niyazov'un ölümünden sonra iktidara gelen yeni hükümet yüksek öğretim de dahil olmak üzere tüm seviyelerde Rusça eğitimin uygulanmasını kabul etmiştir (Peyrouse, 2008).

Türkmenistan hükümeti Rusların da dahil olduğu azınlıkların hukuki temsilleri ve statüleri konusunda diğer Orta Asya cumhuriyetlerine nazaran daha ılımlı davranmıştır. Aralık 1993 senesinde çifte vatandaşlık konusunda Rusya ile anlaşmaya varmıştır. Anlaşma Türkmenistan'daki Rus azınlığa yabancı olarak değil Rus vatandaşı olarak Rusya'da kendi çocuklarının eğitim alabilmelerine ve Rus sağlık sisteminde yaralanabilmelerine imkân sağlamıştır. Bu anlaşmanın ardından Mayıs 1995 senesinde Türkmenistan'daki Rus Azınlıklar ile Rusya'daki Türkmen Azınlıkların Haklarının Korunması Konusunda Antlaşma ile Tarafların Topraklarında Sürekli Olarak İkamet Eden Rusya Federasyonu Vatandaşlarının Haklarına İlişkin Antlaşmaları imzalamışlardır. Bu antlaşmalar tarafların topraklarında yaşayan azınlıkların hukuki statülerinin geliştirilmesi ve korunmasına yönelik bir hüviyete sahip olmuştur. Anlaşmalar taraflara azınlıklar için uygun şartların yaratılmasını icbar etmekte; buna karşın etnik temelli ayrımcılık ve asimilasyonu yasaklamaktadır (Ochs, 1997).

8. SONUÇLAR VE TARTIŞMA

SSCB'nin dağılmasından sonra yaklaşık 25 milyon Rus bir anda kendilerini diasporada bulmuştur. Eski Sovyet cumhuriyetlerinde yaşayan Ruslar, Rusya Federasyonu tarafından yakın çevredeki Ruslar olarak tanımlanmıştır. Yakın çevre kavramı bağımsızlığını yeni kazanmış devletlerde ciddi bir endişe kaynağını teşkil etmiştir. Rusya'nın yurtdışındaki Rusları Yakın Çevre Doktrini bağlamında korunacağına yönündeki açıklamaları bünyesinde ciddi oranda etnik Rus'un yaşadığı cumhuriyetlerde tedirginlik yaratmıştır. Bu ülkelerden Kazakistan bağımsızlığını

kazandığı dönemde bünyesinde neredeyse eşit oranda Kazak ve Rus barındırıyordu. Kazakistan'da Moskova'nın Ruslara çifte vatandaşlık verilmesi şeklindeki talebi iki ülke arasında gerilime sebebiyet vermiştir.

Keza Kazakistan'ın ardından sırasıyla Özbekistan, Kırgızistan, Tacikistan ve Türkmenistan ciddi oranda Rus nüfus bulundurmaktaydı. Rus etnik azınlıklar kendi anavatanları Rusya Federasyonu ile içinde yaşadıkları ülkeye farklı oranlarda bağlılık gösteren heterojen gruplardan oluşmaktaydı. Bir yandan bazı Rus unsurların Rus etnik grubuna bağlılık konusunda ciddi bilinçleri bulunmaktaydı. Bu gruptakiler kendilerini öncelikli olarak Sovyet vatandaşı olarak görmekteydi. Diğer yandan bir kısım Rus etnik unsur için ise içinde yaşadıkları cumhuriyetteki baskın etnik grupla asimile olmuş ve yaşadıkları ülkenin yerli grubunun hayat tarzına uyum sağlamışlardır.

Sonuç olarak Rus azınlığın demografik değişim süreçleri ve günümüzde Rus etnik unsurların karşılaştıkları sorunlar ise ülkeden ülkeye ve bölgeden bölgeye ciddi farklılıklar göstermişlerdir. Farklı bölgelerde farklı sorunlarla karşılaştıkları için farklı tepkiler vermiş ve Rusya ile Rus etnik kimliğine farklı derecede bağlılık göstermişlerdir. Diğer taraftan eski Sovyet topraklarındaki Rus toplulukları ile yerliler arasındaki ilişkiler pek çok faktörün etkisinde kalmıştır. Bu faktörlerin uluslaşma süreci ve yerli nüfusunu olumsuz algılamaları, etnik işbölümü, azınlık ve dil politikaları, ekonomik gelişmeler ve Rusya ile ilişkiler olduğu ifade edilebilir.

KAYNAKÇA

- Anderson, J. (1997). *The International Politics of Central Asia*. Manchester: Manchester University Press.
- Atkin, M. (1997). Tajikistan: Reform, Reaction and Civil War. (ed: Ian Bremmer ve Ray Taras). *New States New Politics: Building the Post-Sovyet Nations*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Blank, S. (1994). Soviet Reconquest of Central Asia. (ed: Hafeez Malik). *Central Asia*. New York: St. Martin's Press.
- Bohr, A. (1998a). The Central Asian States as Nationalising Regimes. (ed: Graham Smith, Vivien Law, Andrew Wilson, Annette Bohr ve Edward Alworth). *Nation-Building in the Post-Soviet Borderlands: The Politics of National Identities*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bohr, A. (1998b). Language Policy and Ethnic Relations in Uzbekistan. (ed: Graham Smith, Vivien Law, Andrew Wilson, Annette Bohr ve Edward Alworth). *Nation-Building in the Post-Soviet Borderlands: The Politics of National Identities*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Commercio, M. E. (Kasım, Aralık, 2004). Exit in the Near Abroad: Russian Minorities in Latvia and Kyrgyzstan. *Problems of Post-Communism* (51/6). ss. 23-32.
- Fierman, W. (1997). Political Development in Uzbekistan: Democratization?. (ed: Karen Dawisha ve Bruce Parrott). *Conflict, Cleavage and Change in Central Asia and the Caucasus*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Fuller, G. E. (1992). *Central Asia: The New Geopolitics*. California: RAND National Defense Research Institute.
- Greason, G. (1997). Uzbekistan: The Politics of National Independence. (ed: Ian Bremmer ve Ray Taras). *New States New Politics: Building the Post-Sovyet Nations*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kuzmin, A. I. (2001). Tajikistan: The Causes and Lessons of the Civil War. (ed: Alexei Vassiliev). *Political and Economic Challenges in the Post-Soviet Era*. Westbourne Grove: Saqi Books.
- Matveeva, A. (1999). Democratization, Legitimacy and Political Change in Central Asia. *International Affairs* (75/1). ss. 23-44.
- Megoran, N. (2002). The Borders of Eternal Friendship?: The Politics and Pain of Nationalism and Identity along the Uzbekistan-Kyrgyzstan Ferghana Valley 1999-2000 (doktora tezi). Cambridge: Sidney Sussex College.
- Nogayeva, A. (2011). *Orta Asya'da ABD, Rusya ve Çin: Stratejik Denge Arayışları*. Ankara: USAK Yayınları.

Ochs, M. (1997). Turkmenistan: The Quest for Stability and Control. (ed: Karen Dawisha ve Bruce Parrott). *Conflict, Cleavage and Change in Central Asia and the Caucasus*. Cambridge: Cambridge University Press.

Olcott, M. B. (1997a). Kazakhstan: Pushing for Eurasia. (ed: Ian Bremmer ve Ray Taras). *New States New Politics: Building the Post-Soviet Nations*. Cambridge: Cambridge University Press.

Olcott, M. B. (1997b). Democratization and the Growth of Political Participation in Kazakhstan. (ed: Karen Dawisha ve Bruce Parrott). *Conflict, Cleavage and Change in Central Asia and the Caucasus*. Cambridge: Cambridge University Press.

Özcan, S. A. (2005). *Bir Sovyet Mirası: Rus Azınlıklar*. İstanbul: Küre Yayınları.

Petrov, N. I. ve Gafarly, M. S. (2001). Kazakhstan: The Course Towards Political Stability. (ed: Alexei Vassiliev). *Political and Economic Challenges in the Post-Soviet Era*. Westbourne Grove: Saqi Books.

Peyrouse, S. (2008). The Russian Minority in Central Asia: Migration, Politics and Language. *Woodrow Wilson International Center for Scholars (The Kenan Institute)*. Occasional Papers (297). ss. 1-33.

Tishkov, V. (1997). *Ethnicity, Nationalism and Conflict After the Soviet Union*. Londra: SAGE Publications.

Yapıcı, M. İ. (2010). *Rus Dış Politikasını Oluşturan İç Etkiler*. Ankara: USAK Yayınları.

<http://www.eurasianet.org/departments/insightb/articles/eav082609a.shtml> Erişim Tarihi: 22.10.2016

<http://www.eurasianet.org/node/62916> Erişim Tarihi: 22.10.2016

<http://kaganat.kg/orta-asyadaki-rus-nufusunda-buyuk-azalma/> Erişim Tarihi: 22.10.2016

<http://www.bilgesam.org/incele/1602/-rusya'da-nufusun-azalmasi-ve-guvenlik-kaygilari/#.WFbhVYVOJMt> Erişim Tarihi: 18.12.2016